

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Αθήνα 2016

ISBN: 978-960-9490-37-5

© Copyright για την ελληνική έκδοση:

Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ Α.Ε. – Economia PUBLISHING

1η έκδοση, Μάρτιος 2016

Παραγωγή: Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ - Economia PUBLISHING

Συντονισμός έκδοσης: Έφη Ανδρικοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια: Μάρω Πρεβελάκη

Σελιδοποίηση: Κατερίνα Αδάμη

Καλλιτεχνική επιμέλεια, Εξώφυλλο: Γιώργος Λάμαρης

Η φωτογραφία του εξωφύλλου (Γ. Πρεβελάκης, Μάνη 1979) εικονογράφησε το πρόγραμμα "N'oubliez pas mon pays", εκδήλωση-αφιέρωμα στην ελληνική ποίηση (Παρίσι, Οκτώβριος 2001) από φοιτητές της Σορβόνης, μέλη του Atelier Théâtre.

Κεντρική διάθεση:

ΚΕΡΚΥΡΑ
Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ
 eco
nomia
PUBLISHING

Βλαχάβα 6-8, 105 51 Αθήνα
τηλ.: 210-3314.714, fax: 210-3252.283
www.economia.gr
sales@economia.gr

 ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομιχάλη 23, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210-3678.800
fax: 210-3678.922
www.nb.org, sales@nb.org

Like & Follow:

 Εκδόσεις Κέρκυρα - Economia Publishing

 economiagroup

 Economia Group

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη και των δημιουργών.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ-ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Στην πατρίδα Γαλλία,
καταφύγιο ελευθερίας και περισυλλογής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Αντώνη Δ. Παπαγιαννίδη	11
Εισαγωγή	13
I. Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ	
ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΙΖΗΜΑ	
Το Έθνος	31
Η έννοια του Πολιτισμού	35
Σε ποιους ανήκει ο Ελληνικός Πολιτισμός;	41
Ο Ελληνισμός στην Οθωμανική Αυτοκρατορία	47
II. Η ΡΩΜΕΪΚΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ	
Κυκλοφορία και Εικονογραφία	55
Οι οθωμανικές Εδαφικότητες	68
Οι θρησκευτικές Εικονογραφίες.....	84

III. ΕΘΝΟΣ, ΚΡΑΤΟΣ, ΕΔΑΦΟΣ:

Η ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑΣ

Το διαζύγιο Ανατολής και Δύσης	95
Από την Βεστφαλία στους Εθνικισμούς	100
Η πρώτη «Σύγκρουση των Πολιτισμών»	112

IV. Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΝΟ ΚΟΣΜΟ

Η ελληνική γεωπολιτική πρωτοπορία	119
Η διασταύρωση αντιφατικών κόσμων	124
Η τετραπλή συγκέντρωση	131

V. Ο ΜΕΤΑ-ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΝΟΣ ΜΑΣ ΟΡΙΖΩΝ

Το αίσθημα της εθνικής αποτυχίας	147
Το τέλος του βεστφαλιανού γεωπολιτικού κύκλου	151
Η αλλαγή του ρόλου του εδάφους	156
Το ελληνικό εδαφικό πλεονέκτημα	163

VI. ΤΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΜΑΣ

Οικογένεια και Εκπαίδευση	171
Γλώσσα και Πολιτισμός	175
Κοινοτισμός και πολιτισμικό άνοιγμα	179

VII. Ο ΔΙΚΤΥΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΣΤΟΝ ΔΙΚΤΥΩΤΟ ΚΟΣΜΟ

Η Ναυτιλία και η Διασπορά	187
Τα θρησκευτικά δίκτυα	194
Σύνδεση Ανατολής και Δύσης	198

Συμπεράσματα	205
--------------------	-----

Πίνακας κειμένων, χαρτών και εικόνων	209
Ενδεικτική βιβλιογραφία	211
Ευρετήριο	215

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ερώτημα του «ποιοι είμαστε», η πρόκληση του ανήκειν και της ένταξης ενός λαού σε μια σημαντική ιστορική διαδρομή, έρχεται τα τελευταία χρόνια –χρόνια κρίσης και εσωτερικής αμφισβήτησης– και διεκδικεί ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη δημόσια συζήτηση στην Ελλάδα. Σε μια χώρα όπου ανέκαθεν το ανήκειν προσπερνούσε την ενσωμάτωση σ' έναν συγκεκριμένο χώρο. Άλλοτε περισσότερο φανερά και ομολογημένα, άλλοτε σαν υπορρέουσα δύναμη, οι απαντήσεις που δίνονται στο ερώτημα αυτό οδηγούν σε πολιτικές επιλογές, επεξηγούν στάσεις κοινωνίας και δρομολογούν οικονομικές εξελίξεις. Οι επιπτώσεις της συζήτησης αυτής μπορούν να αναζητηθούν σε διαπραγματευτικές στάσεις και σε οριακές επιλογές. (Γιατί, το είπαμε ήδη, η χώρα και οι άνθρωποί της κινούμαστε τα τελευταία χρόνια στην περιδίνηση μιας κρίσης που συμπαρέσυρε βεβαιότητες ανάλυσης και πονταρίσματα πολιτικής).

Στον προβληματισμό γύρω απ' αυτή τη διάσταση της αναμέτρησης των Ελλήνων με τον εαυτό μας, ο Γιώργος Πρεβελάκης –

 ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

με τη ματιά του ανθρώπου που προσεγγίζει αναλυτικά τον χώρο όπως αυτός φιλοξενεί την Ιστορία, με την πείρα και την αναλυτική λογική του γεωγράφου και του μελετητή του γεωπολιτικού, με την εμπειρία τέλος ενός ανθρώπου που χρειάστηκε να επεξηγήσει την Ελλάδα σε κοινά του εξωτερικού– εισφέρει χρήσιμα και προκλητικά συνάμα αναλυτικά εργαλεία. Ξεναγεί σε μύθους μας, των Ελλήνων, που καταρρέουν. Φωτίζει αντιφάσεις και διαχρονικές ανασυνθέσεις. Οδηγεί στην ανακάλυψη της δικτυακής παρουσίας – και ως εκ τούτου δίνει υλικό που επιτρέπει το προσπέρασμα φοβικών συνδρόμων, αλλά και επιβάλλει το παραμέρισμα υπεραπλουστεύσεων.

Εκεί, στο άλεσμα της πολυπλοκότητας της παρουσίας των Ελλήνων στον ιστορικό χρόνο και στον χώρο που η παρουσία αυτή διεκδικεί (όχι, όμως, με μια λογική επιβολής, αλλά με μια λογική διάχυσης) βρίσκεται η ιδιαιτερότητα της ελληνικής εμπειρίας – και η πρόκληση της «μετάφρασής» της σε κάτι που να αντέχει στις τωρινές (και τις αυριανές) συνθήκες του διεθνούς συστήματος. Υπήρξε η πορεία των Ελλήνων –και της συνείδησης του ανήκειν τους– μια πορεία όχι μόνο εμμονής και επιβίωσης στον πολυτάραχο ρου της Ιστορίας, αλλά και αδιάκοπου επαναπροσδιορισμού και ανακάλυψης, όπως μοναδικά αποτύπωσε ο μύθος του Οδυσσέα.

Το «ποιοι είμαστε;» του Πρεβελάκη μεταφράζεται σε «ποιοι υπήρξαμε αληθινά» ως ρίζα του «ποιοι θα θέλαμε / ποιοι θα μπορούσαμε να είμαστε αύριο».

Αντώνης Δ. Παπαγιαννίδης
 Νοέμβριος 2015

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα η Ελλάδα αφέθηκε να παρασυρθεί από τους Δυτικούς της συμμάχους σε μια επεκτατική πολιτική η οποία κατέρρευσε στα ενδότερα της Μικράς Ασίας. Έναν αιώνα μετά, η Ελλάδα και πάλι εγκατέλειψε το μέτρο, καθώς ενέδωσε σε έναν απερίσκεπτο καταναλωτισμό. Η ήττα του 1922 απεκάλυψε τις ενδότερες αδυναμίες της ελληνικής κοινωνίας και Πολιτείας· με τον ίδιο τρόπο, η οικονομική κρίση του 2009 φώτισε τις σκοτεινές, αδιαφανείς πλευρές της πραγματικότητας κατά τις τελευταίες τρεις και πλέον δεκαετίες. Το κάτοπτρο της ήττας, καθώς καταστρέφει τις ψευδείς βεβαιότητες, οδηγεί σε απόγνωση. Ακολουθεί μια περίοδος επώδυνη η οποία, όμως, μπορεί να καταστεί εξαιρετικά δημιουργική. Γίνεται ευκαιρία να τεθούν εξ αρχής τα θεμελιακά ζητήματα του πολιτικού είναι. Μετά την παραζάλη, ο διάλογος τον οποίο ανέστελλαν οι ψευδείς βεβαιότητες ενδυναμώνεται.

Η εποχή μας έχει πολλά κοινά με τα πρώτα χρόνια μετά την Μικρασιατική Καταστροφή. Και σήμερα, όπως και κατά τον Με-

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

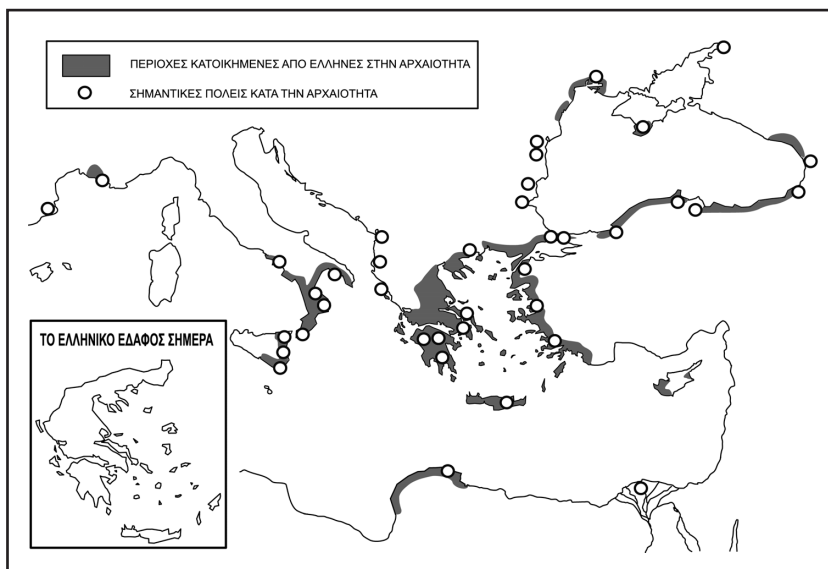
σοπόλεμο, η Ελλάδα αντιμετωπίζει κρίση κατεύθυνσης και ταυτότητας. Όπως και τότε, το κύριο διακύβευμα συνοψίζεται στο ερώτημα «ποιοι είμαστε;». Γύρω από το ερώτημα αυτό η γενεά του Μεσοπολέμου δημιούργησε σκέψη και τέχνη. Για τον περισσότερο κόσμο, βέβαια, το ερώτημα δεν έχει νόημα. Το σχολείο, ο πολιτικός λόγος και τα Μέσα Ενημέρωσης διδάσκουν την εθνική συνέχεια, την μονολιθικότητα της ελληνικής ταυτότητας, την ενότητα του ελληνικού χώρου και χρόνου. Φανταζόμαστε την γεωγραφία της ελληνικής Αρχαιότητας ταυτόσημη με την ιδιότυπη μορφή την οποία έλαβε η ελληνική επικράτεια, ως απόρροια της έκβασης των πολεμικών επιχειρήσεων κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Όμως, πίσω από τις διδαγμένες βεβαιότητες κρύβονται σύνθετες πολιτισμικές πραγματικότητες. Σε στιγμές κρίσης και έντασης, προσωπικής, οικογενειακής ή κοινωνικής, το προπέτασμα σχίζεται και αποκαλύπτονται οι αντιφάσεις: Δύση ή Ανατολή; Έλληνες μόνον οι ελληνόφωνοι ή και οι αλβανόφωνοι, οι βλαχόφωνοι, οι σλαβόφωνοι; οι χαμένες πατρίδες; «τουρκόσποροι» οι Μικρασιάτες και οι Πόντιοι; Διασπορά ή Απόδημος Ελληνισμός όσοι εκτός Ελλάδος;

Οι εσωτερικές αυτές αντιφάσεις μιας πραγματικότητας την οποία συνηθίσαμε να ονομάζουμε Ελληνισμό, καθώς αισθανόμαστε ότι υπερβαίνει τα όρια του εθνοκρατικού ελλαδικού περιγράμματος, μένουν απωθημένες· καλύπτονται από την συλλογική *omerta*. Ίσως ορθώς, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα. Στο παρελθόν, όταν εξασθένησαν οι μηχανισμοί οι οποίοι κρατούσαν την πίεση υπό έλεγχο, όταν εξωτερικές επιβουλές ανέστειλαν τον συμβιβασμό, οι συνέπειες υπήρξαν φοβερές. Ποιος μπορεί να πιστέψει ότι ο Εμφύλιος Πόλεμος αφορούσε την αντιπαράθεση δύο δυτικών ιδεολογιών, ότι οι αγριότητες και οι λυσσώδεις συγκρούσεις στα βουνά της Μακεδονίας είχαν ως διακύβευμα το «Κεφάλαιο» του Μαρξ; Η κατάρρευση του Κράτους απελευθέρωσε πολύ βαθύτερες καταστροφικές δυνάμεις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΚΤΥΩΤΟΣ ΧΩΡΟΣ
ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΔΑΦΟΣ

Ο αρχαιοελληνικός χώρος αναπτύσσεται κατά μήκος των παραλίων, χωρίς να εισδύει στο εσωτερικό των γαιών. Η κυκλοφορία εξασφαλίζεται διά θαλάσσης. Τα σημεία (οι πόλεις) και οι σύνδεσμοι (οι θαλάσσιοι δρόμοι) συγκροτούν δίκτυο. Ο αρχαιοελληνικός χώρος είναι, επομένως, ένα δίκτυο από εδάφη ή, αλλιώς, ένας δικτυωτός χώρος. Ως προς το σχήμα, την υφή και την λειτουργία του, λίγη σχέση έχει με το συνεχές νεωτερικό ελλαδικό έδαφος. Συμπίπτει, αντιθέτως, τουλάχιστον στην Ανατολική Μεσόγειο, με τον χώρο της ελληνικής Διασποράς κατά τον δέκατο ένατο αιώνα (βλ. χάρτη στη σελίδα 129).

Επομένως, το ερώτημα υφίσταται. Δεν πρέπει, όμως, να θεωρηθεί ότι επιδέχεται μια και μοναδική απάντηση η οποία θα προκύψει επιστημονικά. Δεν θα αποφανθούν οι κοινωνικές επιστήμες για το «ποιοι είμαστε». Οι μεγάλοι ιστορικοί έχουν συναίσθηση ότι οι κατασκευές τους, όταν αναφέρονται σε ζωτικά πολιτικά ζητήματα, είναι μείγμα επιστήμης και μυθοπλασίας. Ο βιογράφος του Arnold Toynbee, ο William H. McNeil, εισήγαγε τον ειδικό όρο *Mythistory* για να περιγράψει το μείγμα μύθου και αληθείας, το οποίο συγκροτεί κάθε συλλογική Ιστορία: «...η αναλλοίωτη και αιώνια Αλήθεια παραμένει μία εσχατολογική ελπίδα, όπως η Βασιλεία των Ουρανών. Αυτό που διαθέτουμε είναι η Μυθιστορία, ένα χρήσιμο όργανο για να κατευθύνουμε τις ανθρώπινες ομάδες στις συναντήσεις τους, μεταξύ τους και με το φυσικό περιβάλλον»¹. Τι καλύτερο παράδειγμα, εξ άλλου, υπάρχει για την «Μυθιστορία» από τον εθνικό μας ιστορικό, τον Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο; Η ιστορική του σύνθεση, έργο στρατευμένης μεγαλοφυΐας, έθεσε τα θεμέλια για την ελληνική εδαφική πλημμυρίδα – έστω και αν κατέληξε στην μικρασιατική αμπώτιδα.

Στην Ελλάδα η συζήτηση για την ταυτότητα περιστρέφεται γύρω από την Ιστορία: αγνοεί την συνεισφορά άλλων επιστημών. Η Κοινωνιολογία, η Ανθρωπολογία, η Γεωγραφία μένουν έξω από τον δημόσιο διάλογο· περιορίζονται στα πανεπιστημιακά σεμινάρια, καλλιεργούνται περισσότερο στους εκτός Ελλάδος ακαδημαϊκούς χώρους, παρά στους ελλαδικούς ερευνητικούς φορείς και στον ελλαδικό δημόσιο διάλογο. Δεν είναι τυχαίο. Τα γεωπολιτικά διακυβεύματα της Ελλάδος στο τέλος του δεκάτου ενάτου αιώνα και στις αρχές του εικοστού επέβαλαν και αυτήν την εθελοτυφλία. Η διαμόρφωση της κατακτητικής ελληνικής ταυτότητας, χωρίς την

1. William H. McNeil, «Mythistory or Truth, Myth, History and Historians», *Mythistory and Other Essays*, The University of Chicago Press, Σικάγο και Λονδίνο, 1986, σ. 21-22.

I.

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΙΖΗΜΑ

Το Έθνος

Ποιοι είμαστε; Ένα έθνος; Πώς, όμως, ορίζεται το έθνος; Οι θεωρητικοί του εθνικισμού έχουν προτείνει ορισμούς, άλλοι από τους οποίους δίνουν έμφαση στις συνέχειες και άλλοι στις τομές. Οι χρονικοί ορίζοντες, όμως, των μεν και των δε είναι περιορισμένοι σε σχέση με την ελληνική εμπειρία η οποία καλύπτει, όπως θέλουμε να πιστεύουμε, χιλιετίες. Η συζήτηση έχει, επομένως, αφητηρία την δυτικο-ευρωπαϊκή εθνική εμπειρία η οποία δεν επεκτείνεται πέραν της Αναγέννησης ή του Μεσαίωνα, αναλόγως των απόψεων. Οντότητες όπως οι Έλληνες, οι Κινέζοι ή οι Πέρσες εντάσσονται δύσκολα στο πλαίσιο αυτό. Η κρατική ασυνέχεια η οποία χαρακτηρίζει το ελληνικό παράδειγμα αυξάνει, εξ άλλου, την δυσκολία του ορισμού. Σε σχέση με τους Πέρσες ή τους Κινέζους, η σύγκριση με τον Εβραϊσμό φαίνεται περισσότερο εύλογη. Όμως, οι Εβραίοι ορίζονται θρησκευτικά κατά τρόπο πολύ σαφέστερο· οι Έλληνες δεν μονοπωλούν την Ορθοδοξία.

Αν ακολουθήσουμε την λογική των θεωρητικών του Εθνικισμού, θα πρέπει να τοποθετήσουμε την αρχή του ελληνικού έθνους στα

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

τέλη του δεκάτου ογδόου και στις αρχές του δεκάτου ενάτου αιώνα· δηλαδή, όταν διαμορφώνεται μια μορφή ταυτότητας και ένα σχέδιο πολιτικής οργάνωσης, τα οποία τείνουν προς το δυτικό πρότυπο. Η αναφορά στο παρελθόν, δηλαδή στην Αρχαιότητα και κατόπιν στο Βυζάντιο, αποτελεί στοιχείο νομιμοποίησης και αίγλης του νέου έθνους –όχι οργανικό του στοιχείο. Ο αναχρονισμός μιας τέτοιας χρήσης είναι εμφανής.

Θα μπορούσε κανείς να αναζητήσει ρίζες του ελληνικού έθνους και παλαιότερα, όπως επί παραδείγματι κατά την τελευταία περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, πριν από την οθωμανική κατάκτηση⁸. Όμως, η πορεία με την οποία ορισμένες ανατολικο-ευρωπαϊκές χώρες θα εντάσσονταν ενδεχομένως στο δυτικό ευρωπαϊκό

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΕΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, ο τελευταίος αυτοκράτορας, ονομάζει την Κωνσταντινούπολη «καταφύγιον» των Χριστιανών, «ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων». Στο τέλος του 4ου και στις αρχές του 15ου αιώνα η συνείδηση της ελληνικής συνέχειας είναι τόσο καθαρή, ώστε ο Ιωάννης Αργυρόπουλος να ταυτίζει το Βυζάντιο με την Αρχαία Ελλάδα και να γράφει για τον Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο: «Οἷαν ἰδέαν ἀπέκρυψε, οἷον ἐξεῖλε κοινὸν τοῖς Ἑλλησιν ὀφθαλμὸν, ὃ τῆς Ἑλλάδος ὀρθότης, ἦλιε βασιλεῦ», ο δε Γεώργιος Πλήθων Γεμιστός, απευθυνόμενος προς τον Μανουήλ Παλαιολόγο, κηρύσσει: «Ἐσμὲν γὰρ νῦν, ὧν ἠγείσθε καὶ βασιλεύετε, Ἑλληνες τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ».

Από την ελληνική τούτη γωνιά, άλλωστε, επιχειρείται, στα πρόθυρα της οριστικής πτώσης της Αυτοκρατορίας, και η σπουδαιότερη προσπάθεια, με τους αγώνες του Κωνσταντίνου

8. Νίκος Γ. Σβορώνος, *Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, Πόλις, Αθήνα, 2004, σ. 78-79.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ - ΧΑΡΤΩΝ - ΕΙΚΟΝΩΝ

Ο αρχαιοελληνικός δικτυωτός χώρος.....	15
Ο ανταγωνισμός των εθνικισμών για το έδαφος.....	19
Η σκιά της Δύσης.....	22
Οι απαρχές ενός ελληνικού έθνους.....	32
Οι Πολιτισμοί κατά τον Samuel Huntington.....	37
Οι Πολιτισμοί το 1952 κατά τον Arnold Toynbee.....	39
Οι δύο βαλκανοποιήσεις.....	49
Η Εικονογραφία κατά Jean Gottmann.....	59
Προπαγανδιστικές κεμαλικές αφίσες της δεκαετίας του 1930.....	63
Οι δύο αντιφατικές σοβιετικές εικονογραφικές προτάσεις.....	65
Παναγία η Κοσμοσώτεια, η προστάτις της Θράκης.....	67
Ο Πατριάρχης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	70
Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18ο αιώνα.....	75
Η ημιμόνιμη κτηνοτροφία στα Βαλκάνια, στις αρχές του εικοστού αιώνα.....	79
Παρέλαση για την επέτειο της 25ης Μαρτίου στην Βοστώνη, το 2004.....	85

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

Το δίκτυο της Φιλικής Εταιρείας	87
Η διαίρεση της Εκκλησίας μετά το Σχίσμα	97
Ο γερμανικός χώρος κατά τον Τριακονταετή Πόλεμο (1618-1648).....	103
Σχέδιο του Leo von Klenze για την Walhalla	105
Το Panopticon	111
Το γεωπολιτικό πλακόστρωτο	113
Η νέα Αθήνα του Leo von Klenze	121
Η κατασκευή του ελλαδικού εδάφους	127
Η ελληνική διασπορά τον δέκατο ένατο αιώνα	129
Η νεοκλασική τριλογία.....	137
Η εξέλιξη του οικιστικού δικτύου	141
Ο αρνητικός ρόλος του ελλαδικού κράτους	149
Η δυτική αποικιοκρατία στον Ινδικό Ωκεανό στις αρχές του εικοστού αιώνα.....	155
Δύο μορφές ταυτοτήτων, δύο μορφές οργάνωσης του χώρου.....	161
Το ελληνικό σταυροδρόμι σήμερα.....	165
Γυναικόπαιδα στην Μάνη, στο τέλος της δεκαετίας του 1970.....	167
Η απόρριψη του όρου «Νεοελληνικά» από τον Σεφέρη.....	179
Η σημασία της ελληνόκτητης ναυτιλίας	189
Η νέα ελληνική Διασπορά	191
Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος στο Παρίσι στις 30 Ιανουαρίου 2014	195
Η ελληνική παρουσία στην Αφρική	201

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

A

Albright, Madeleine 151

B

Badie, Bertrand 157

Bentham, Jeremy 109, 111

Bozdogan, Sibel 63

Braudel, Fernard 72

Bruneau, M. 191, 201

D

D'Arc, Jeanne 98

D'Estaing, Giscard 62

Danzig 40, 115

Dix, Arthur 155

F

Fallmerayer, Jakob Philipp 50, 177

Ferguson, Niall 202

Fichte, Johan Gottlieb 102

Foreign Affairs (περιοδικό) 18

Foucault, Michel 111

Fukuyama, Francis 56, 57

G

Gottmann, Jean 24, 25, 56, 59, 60,
61, 67, 80, 98, 151, 152, 161

Gramsci, Antonio 61

H

Hansen, Hans Christian 137

Hansen, Theophil von 137

Huntington, Samuel P. 25, 26, 27,
36, 37, 41, 175, 176

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

K	153, 154
Klenze, Leo von 105, 121	βόρεια 26, 112, 115, 153 νότια 26, 112
M	Αμπελάκια Θεσσαλίας 81
Maier, Charles 73	Αναγέννηση 31, 33, 48, 102, 108
McNeil, William H. 16, 17, 18	Ανατολή 14, 22, 23, 24, 47, 50, 73, 84, 95, 96, 98, 99, 109, 112, 119, 120, 123, 126, 127, 140, 142, 148, 156, 165, 198, 199
T	Ανατολική Μεσόγειος 15, 125, 163
Toynbee, Arnold J. 16, 22, 24, 36, 38, 39, 40, 41, 72, 115, 153	Ανατολικόν Ζήτημα 22 Ανατολικο-Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία 34
V	Απόδημος Ελληνισμός 14
Vedrine, Hubert 154	Άραβες 50, 119, 162
Vidal de la Blache, Pierre 47	Αρβανίτες 45, 46, 140
Vidal-Lablache, Paul 103	Αριστοτέλης 124
W	Αρμένιοι 45, 74, 82, 84, 86, 142, 193
William, Δούκας της Νορμανδίας 96	Αρχαία Ελλάδα 32, 104
A	Αρχαιότητα 14, 32, 41, 48, 50, 104, 106, 107, 120, 136, 138, 176, 179, 190
Αγγλία 96, 98, 99, 102, 107, 125	Αρχιεπισκοπή της Οχρίδας 91
Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία 102	Ασία 73, 166
Αδαμάντιος Κοραής 124, 130	κεντρική 44
Αδριατική 22	νοτιοδυτική 50, 148
Αθήνα 121, 126, 127, 132, 133, 134, 136, 139, 140, 148, 166, 183	Ατλαντική Συμμαχία 199
Αιγαίο Πέλαγος 87, 127	Ατλαντικός 48, 73, 98, 112
Αιγυπτιώτες 199	64
Αίγυπτος 190, 198, 201	Αυστρο-Ουγγαρία 66
Αλβανία 58	Αφγανιστάν 109
βόρεια 46	Αφρική 73, 166, 194, 197, 201
Αλβανοί 46, 80, 122, 152, 184	βόρειος 77
Αμερικανική Επανάσταση 101	νότιος 199, 201
Αμερικανοί 26, 41, 46, 102	
Αμερική 26, 27, 98, 107, 115, 122,	

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Β**
 Βαλκάνια 19, 49, 51, 77, 78, 79, 80, 84, 97, 119, 129, 130, 141, 190, 194
 Βαλκανική Χερσόνησος 122
 Βαλκανικοί Πόλεμοι 14, 138, 142, 196
 Βαλκάνιοι 41, 46, 1142
 Βασίλειον της Ελλάδος 131, 135, 139, 140
 Βατικανό 194
 Βαυαροί 128, 132, 133
 Βαυαροκρατία 131
 Βελιγράδι 196
 Βενιζέλος Ελευθέριος 17, 148
 Βεσνίν (αδελφοί) 65
 Βεστροαλία 100
 Βλάχοι 43, 78
 Βοστώνη 85
 Βουλγαρία 69, 128
 Βουλγαρική Αυτοκρατορία 69
 Βούλγαροι 162, 184
 Βραζιλία 154
 Βυζαντινή Αυτοκρατορία 32, 48, 68, 69, 70, 119
 Βυζάντιο 32, 69
- Γ**
 Γαλλία 7, 98, 99, 102, 107, 125, 130
 Γαλλική Επανάσταση 64, 101
 Γαλλο-Έλληνες 192
 Γάλλοι 101, 102
 Γερμανία 45, 102, 107, 115
 Γερμανοί 102, 104, 106
 Γιανναράς Χρήστος 150
 Γιουγκοσλαβία 151
- Δ**
 Δελφοί 166
 Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος 24, 138
 Διασπορά 14, 15, 34, 44, 67, 77, 83, 85, 129, 130, 137, 140, 148, 168, 173, 180, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 199, 201
 Δικτατορία των Συνταγματαρχών 130
 Δοξιάδης Κωνσταντίνος 24, 121
 Δύση 14, 22, 23, 35, 40, 48, 50, 63, 71, 73, 84, 89, 90, 95, 96, 98, 99, 104, 109, 112, 115, 119, 120, 122, 123, 124, 134, 142, 152, 153, 154, 155, 156, 160, 162, 165, 175, 196, 198, 199, 202
 Δυτικοί 13, 42, 48, 69, 76, 123, 154, 159, 163, 202
 Δυτικόν Ζήτημα 22
- Ε**
 Εβραίοι 31, 41, 43, 45, 50, 74, 82, 84, 86, 114, 142, 183, 192
 Ελληνική Επανάσταση 27, 50, 51, 124, 125, 128, 132, 135, 198
 Ελληνοαμερικάνοι 46, 190
 Ελληνοπόντιοι 44
 Εμφύλιος Πόλεμος 14, 132, 135
 Ερμούπολη 139
 Ερντογάν, Ταγίπ 62
 Ευρωπαϊκή Ένωση 36, 51, 148, 167, 189, 190, 196, 199
 Ευρωπαίοι 71, 147, 152, 153, 158, 198

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

- Ευρώπη 36, 38, 42, 61, 73, 98, 99, 100, 102, 104, 106, 107, 113, 114, 115, 122, 123, 127, 134, 148, 152, 153, 167, 189, 206, 207
 ανατολική 102, 190
 δυτική 74, 115, 123, 152, 164
 νοτιοανατολική 50, 148
- Z
 Ζαγοροχώρια 81
- H
 Ηνωμένες Πολιτείες 25, 26, 60, 112, 154, 164, 181, 196
- Θ
 Θεσσαλονίκη 74, 75, 82, 98, 141
 Θράκη 67
- I
 Ιαπωνία 152, 153, 175
 Ινδία 152, 164
 Ινδικός Ωκεανός 155
 Ινδοί 176, 193
 Ισπανία 74, 98, 99, 163, 200
 Ιταλία 163, 200
- K
 Καβάφης Κώστας 35
 Καλβίνος 98
 Καλκούτα 40, 115
 Καλύβια 78
 Καπέτοι 96
 Καποδίστριας 132
 Καππαδόκες 34
- Καραμανλής Κων/νος 61, 199
 Κασπία 22, 112
 Κατοχή 135, 183
 Κεμάλ Μουσταφά 62
 Κίνα 152, 153, 164, 175, 188
 Κινέζοι 31, 176, 193
 Κιτσίκης Δημήτρης 47, 48, 71
 Κνωσσός 166
 Κονδυλάκης (διδάσκαλος) 43
 Κουτσόβλαχοι 78
 Κωνσταντινούπολη 32, 47, 48, 69, 70, 76, 82, 91, 98, 193, 194, 196
- Λ
 Λατινική Αμερική 112, 166
 Λευκορωσία 111
 Λορεντζάτος Ζήσιμος 127
 Λούθηρος 98
- M
 Μακεδονία 14, 42
 Μακεδονικό Ζήτημα 42
 Μάνη 167
 Μαύρη Θάλασσα 163
 Μεγάλη Ευρώπη 42
 Μέγας Αλέξανδρος 47, 176
 Μεσαίωνας 31, 89, 95, 102, 107, 108, 159
 Μέση Ανατολή 23, 77, 114, 120, 194, 197
 Μεσόγειος 165, 198
 Μεσοπόλεμος 14, 148
 Μικρά Ασία 13, 22, 49, 51, 77, 96, 119, 190, 198
 Μικρασιάτες 14, 46

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Μικρασιατική Καταστροφή 13, 22
 Μόσχα 196
 Μουσουλμάνοι 41, 82, 84, 86, 114, 128, 152, 161
 Μπρεδής Άννα 190
 Μωάμεθ Β΄ ο Κατακτητής 69, 70
- Ν**
 Ναυμαχία του Ναυαρίνου 125
 Νέος Κόσμος 98
 Νεωτερικότητα 25, 50, 90, 104, 107, 108, 113, 115, 120, 125, 134, 140, 142, 148, 178, 197, 198, 199
- Ο**
 Οθωμανική Αυτοκρατορία 19, 40, 41, 47, 48, 50, 62, 66, 69, 70, 71, 73, 76, 80, 82, 84, 86, 87, 89, 90, 95, 99, 114, 115, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 130, 131, 132, 141, 142, 152, 154, 161, 172, 179
 Οθωμανοί 47, 48, 50, 69, 71, 72, 73, 76, 84, 86, 91, 95, 98, 114, 123, 125, 128
 Όθωνας 128, 132, 135
 Ολυμπία 166
 Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) 175, 199
- Π**
 Παγκοσμιοποίηση 55, 58, 156, 157, 164, 174, 182, 194
 Παπαρηγόπουλος Κωνσταντίνος 16, 17, 138
- Πάπας Αλέξανδρος VI** 98
 Παρίσι 77, 96
 Πατριαρχείο Αλεξάνδρειας 194
 Πατριαρχείο Αντιοχείας 194
 Πατριαρχείο Βελιγραδίου 131
 Πατριαρχείο Ιεροσολύμων 194
 Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως 91, 193, 194, 196
 Πατριαρχείο του Πετς 91
 Πατριάρχης Βαρθολομαίος 195
 Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος 69
 Πειραιάς 140
 Πελοπόννησος 122
 Πέρσες 31, 50
 Πλάτωνα 48, 58, 124
 Πορτογαλία 98, 99, 163, 200
 Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος 49, 113, 138, 142
- Ρ**
 Ρήγας Φερραίος 50
 Ρουμάνοι 184
 Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία 34, 95, 102, 108
 Ρώμη 47, 69, 84, 95, 98, 108, 114, 196
 Ρωμιοί 76, 82, 87, 91, 92, 114, 119, 122, 123, 124, 135, 136, 138, 198
 Ρωσία 115, 122, 123, 125, 154
 Ρώσοι 41, 152
- Σ**
 Σβορώνος Νίκος Γ. 32, 75
 Σερβία 69
 Σερβική Αυτοκρατορία 69
 Σέρβοι 80, 152

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ;

Σεφέρης Γιώργος 35, 177, 179	Τ
Σιγκαπούρη 40, 115	Τεργέστη 40, 115
Σκόπια 196	Τουρκία 45, 48, 62, 69, 82, 131, 163, 165, 194
Σλάβοι 119	Τούρκοι 23, 69, 76, 119, 131, 162, 183
Σοβιετική Ένωση 44, 62, 66, 123, 151, 154, 196	
Σουνίτες 84	Φ
Σπάρτη 122, 126, 127, 166	Φαναριώτες 125, 140
Στάλιν 44, 64	Φέρες Έβρου 67
Σταυροφόροι 47, 48	Φιλική Εταιρεία 87
Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού 193	Ψ
Συνθήκη της Βεστφαλίας 99, 143, 152	Ψυχάρης Ιωάννης 130
Συνθήκη του Βερολίνου 87	Ψυχρός Πόλεμος 25, 46, 56, 58, 108, 138, 141, 151, 154, 183
Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή 123	
Συρία 194	Ω
Σωκράτης 48	Ωνάσης Αριστοτέλης 166